

Wiesław Tomasz Stefańczyk

**CZY W JĘZYKU POLSKIM ISTNIEJĄ ALTERNACJE?
PRÓBA NOWEGO OPISU IMIESŁOWU BIERNEGO**

Analiza wyodrębnionych przez szwajcarskiego językoznawcę Ferdynanda de Saussure'a opozycji *la langue* i *la parole* oraz istniejących pomiędzy nimi związków i zależności stawia językoznawców przed zadaniem ustawicznego uzupełniania tych miejsc w opisie języka, które pozostają nadal w sferze hipotez, domniemań lub – z uwagi na postępujący rozwój języka i jego teorii – wymagają nowego, synchronicznego ujęcia, a zwłaszcza uwolnienia ich od piętna historycyzmu.

Jako przykład wspomnianych niedociągnięć i anachronizmów w opisie języka polskiego posłużyć może skomplikowany, z uwagi na wielkość różnorodnych alternacji konsonantycznych, proponowany dotychczas sposób tworzenia imiesłowu przymiotnikowego biernego. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w dwudziestowiecznych opracowaniach gramatycznych analiza morfologiczna i oferowane przez lingwistów sposoby tworzenia *participium passivi* są na ogół, choć nie w pełni, jednolite. Różnice, sprowadzające się głównie do reform wyjściowych (podstawowych), łączy jedna wspólna i nadrzędna cecha – obecność alternacji, co – jak sądzi autor – jest wynikiem ujmowania zjawisk synchronicznych przez pryzmat diachronii¹.

Zaproponowany w niniejszym artykule sposób tworzenia imiesłowu biernego, czerpiąc poniekąd z dorobku klasyki językoznawstwa polonistycznego,

---

¹ Por. np. S. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa 1963, s. 256–259 i 267–268; Z. Klemensiewicz, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa 1984, s. 10, 104–105; *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa 1984, s. 214; Z. Kaleta, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków 1995, s. 330–332; A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 1996, s. 123–125.

stara się ująć omawiane zagadnienie synchronicznie, eliminując zeń całkowicie wszelkie alternacje charakterystyczne dla wszystkich dotychczasowych ujęć².

Próbie nowego, bezalternacyjnego sposobu tworzenia imiesłowu biernego przedstawiono w przykładach ujętych w punktach I–IV.

I. Częstkę *-n-* przybierają czasowniki, których temat czasu przeszłego kończy się na *-a*, np.:

dać – dał – dany
pijać – pijał – pijany
pisać – pisał – pisany
słyszeć – słyszał – słyszany
widzieć – widział – widziany
rwać – rwał – rwany

II. Częstkę *-on-* otrzymują:

1) czasowniki koniugacji *-e// -isz// -ysz* oprócz tych, których temat czasu przeszłego kończy się na *-a* (por. pkt I); czasowniki te tworzą formę imiesłowową przez redukcję końcówki 3. os. l. mn. czasu teraźniejszego i dołączenie do uzyskanej w ten sposób postaci cząstki *-on-*, np.:

chwalić – chwalał – chwalony
mówić – mówił – mówiony
zaprosić – zaproszał – zaproszony
złożyć – złożył – złożony
kleić – kleił – klejony

2) czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-c*, *-śc* i *-źc* formę imiesłowu tworzą przez redukcję końcówki 3. os. l. poj. czasu teraźniejszego, np.:

piec – piecze – pieczony
tluc – tłucze – tłuczony
gnieść – gniecie – gnieciony
pleść – plecie – pleciony
gryźć – gryzie – gryziony
wieźć – wiezie – wieziony

III. Częstkę *-t-* wraz z odpowiednią końcówką fleksyjną przybierają:

1) czasowniki o rdzeniu jednosylabowym zakończonym na spółgłoskę; formę imiesłowu biernego uzyskuje się przez odcięcie wykładnika czasu przeszłego, np.:

drzeć – darł – darty
przeć – parł – party
trzeć – tarł – tarty
źreć – żarł – żarty

² Zob. przyp. 1.

2) czasowniki jednosylabowe zakończone w bezokoliczniku na *-ić*, *-yc*, *-uć* (do grupy tej nie należą czasowniki koniugacji *-ę//-*is*z* typu *kpić*, *śnić*); formę imiesłowową tworzą od postaci bezokolicznika przez zastąpienie elementu *-ć* częścią *-t-*, np.:

bić – *bity*
pić – *pity*
myć – *myty*
kryć – *kryty*
kłuć – *kluty*
pruć – *pruty*

IV. Częstkę *-ęt-* wraz z odpowiednią końcówką fleksyjną przybierają:

1) czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-ać*; imiesłów bierny tworzą przez zastąpienie części *-ać* elementem *-ęt-*, np.:

ciąć – *cięty*
dąć – *dęty*
począć – *poczęty*
wziąć – *wzięty*
zakląć – *zakłęty*

2) czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-nąć*; postać imiesłowu tworzą od formy 3. os. l. poj. czasu teraźniejszego przez zastąpienie końcówki *indicativu praesentis* częścią *-ęt-*, np.:

pchnąć – *pchnie* – *pchnięty*
kopnąć – *kopnie* – *kopnięty*
uschnąć – *uschnie* – *uschnięty*
ścisnąć – *ściśnie* – *ściśnięty*

Zaproponowane ujęcie jest nieśmiałym głosem w sprawie zminimalizowania roli diachronii w synchronicznym opisie języka. Historyczne ujmowanie współczesnych zjawisk językowych, czego dowodzą powyższe przykłady, może się niekiedy przyczyniać nie do jasności i precyzji opisu, lecz do różnorodnych zawiłości.

Autor żywi nadzieję, że przedstawiona w niniejszym artykule nowa, bezalteracyjna propozycja tworzenia imiesłowu biernego przyniesie pewne korzyści językoznawstwu polonistycznemu i stanie się pomocą w glotodydaktyce³.

Autor ma jednocześnie świadomość, że dalsze badania nad strukturą morfologiczną analizowanych form mogłyby przynieść nowe dane i większe uściślenia.

³ Przedstawioną w artykule koncepcję autor wyraził już w pracy *A mai lengyel nyelv leirő nyelvtana*. Alaktan, Debrecen 1996, s. 155–159.